

DÜSTÛRNÂME-İ ENVERÎ İLE DEDE KORKUT TÜRKİSTAN/TÜRKMEN SAHRA/GÜN BET YAZMASINDA YER ALAN EJDER MOTİFİNİN İŞLEVİ ÜZERİNE

FUNCTION OF THE DRAGON MOTIF IN DÜSTURNÂME-İ ENVERÎ AND DEDE QORQUT TURKISTAN/TURKMEN SAHRA/GUNBET MANUSCRIPT

Esra BİLGE SAVCI*

ÖZ: Düstûrnâme-i Enverî, 15. yüzyılının ikinci yarısında (1465) Fatih Sultan Mehmed'in hükümrânlığı sırasında yazılmış 118 yapraktan oluşan Osmanlı döneminin en eski tarih kitaplarından biridir. Eski Anadolu Türkçesi ile mesnevî biçiminde yazılmış olan Düstûrnâme, 3730 beyitten oluşmaktadır. Eserin Osmanlı tarihi ile ilgili olan bölümünde Şeh Melik ve oğulları Gündüz ile Gök Alp'in ejderhayla mücadelesinin anlatıldığı metin bulunmaktadır. Metinde, ejderhanın başını almak için çıkan beylerin yaşadıkları durumlar ve sonrasında gelişen olaylar anlatılmaktadır. Dede Korkut Türkistan/Türkmen Sahra/Günbet Yazması, tarihinin henüz tahmin edilemediği ancak 17.-18. yüzyıl aralığında yazıya alınmış olabileceği belirtilen 31 varaktan oluşan bir eserdir. Yazma içerisinde Salur Kazan'ın ejderhayı öldürmesi ile ilgili olan anlatı yer almaktadır. Çalışmada, Oğuznâme özelliği gösteren bu metinlerde geçen ejderha ile mücadelenin anlatıldığı kısımlar işlevleri yönünden incelenmiştir. Sözlü yaratıcılık ortamının, yazılı yaratıcılık ortamına etkileri metinler nezdinde değerlendirilmiştir. Ejderha motifinin metinler içerisindeki işlevleri tartışılmış ve ejderha motifinin, kaynağı ya da kökeni her ne olursa olsun, halk muhayyilesinde canlılığını koruduğu ve etki alanının geniş olması neticesinde bu metinlerde de yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düstûrnâme-i Enverî, Dede Korkut Türkistan/Türkmen Sahra/Günbet Yazması, Sözel dokuma, Ejderha, İşlev.

ABSTRACT: *Düstûrnâme-i Enverî is one of the oldest history books of the Ottoman period, consisting of 118 pages written during the reign of Fatih Sultan Mehmed in the second half of the 15th century (1465). Düstûrnâme, which was written in Old Anatolian Turkish in the form of masnavi, consists of 3730 couplets. In the part of the work, which is about Ottoman history, there is a text about the struggle of Shah Melik and his sons Gündüz and Gök Alp with the dragon. In the text, the situations experienced by the beys who came out to take the dragon's head and the events that followed are described. Dede Korkut Turkestan/Turkmen Sahara/Günbet Manuscript, is a work consisting of 31 leaves, which is said to have been written in the 17th-18th century. The manuscript contains the narrative about Salur Kazan killing the dragon. In this study, the parts about the fight against the dragon in these texts, which show the Oghuz-name feature, were examined in terms of their functions. The effects of the oral creativity environment on the written creativity environment were evaluated in terms of texts. The functions of the dragon motif in the texts were discussed and it was concluded that the dragon motif, regardless*

* Dr. Öğr. Üyesi.-İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / İstanbul - bilgeesra@gmail.com (Orcid: 0000-0002-0114-4650)

of its source or origin, preserves its vitality in the public imagination and is included in these texts as a result of its wide area of influence.

Keywords: *Düstûrnâme-i Enverî, Dede Korkut Türkistan/Türkmen Sahra/Günbet manuscript, oral texture, dragon, function.*

Giriş

Kültür, içinde bulunan özellikleri ile hüviyetini devam ettiren gelişen, dönüşen ve tamamlanma sürecinin bitmediği bir olgudur. Bir kültürün özellikleri yüzyıllardan beri devam eden ve kalıplaşan eylemlerin tecrübelerinden kaynaklıdır. Kaynağını yarattığı kültürden alan sözlü ya da yazılı metinler, içerikleri itibari ile bu hususları bünyelerinde barındırmaktadırlar. Her şeyden önce söz vardı yargısı ile birlikte sözlü hafıza metinlerinin yazılı metne dönüşmesi ve sözün yüzyıllar boyunca süren yolculuğu neticesinde ilgisine ulaşması, metinlerin muhtevisiyatının aktarılması açısından önemlidir.

Türk kültürünün temel bileşenlerini yapısında taşıyan sözel dokumalar uzun süreçler sonunda hafızalarda uygun formuna ulaştıktan sonra yazının fonksiyonları dâhilinde kayda geçirilmiştir. Bu sözel dokuma metinleri zaman faktörü ile birlikte yazılı dokumaya dönüşmüş ve kültürün en önemli yaratımlarını içerisine alan eserleri oluşturmuştur. Bu süreç boyunca yaratım geleneğinin icra bağlamı dediğimiz sözel dokumanın nevisi üzerinde değişiklikler yapabilen ve sözel dokumayı mükemmelleştiren icra dokusu kaybolmuş ya da zayıflamıştır. İcranın organik yapısı içerisinde ve yaratımın nevisi üzerinde etkili olan bu husus, yazılı dokuma boyutuna geldiğinde kayıt altına alınamadığı ve şekillendirilemediği için kaybolmaya başlamıştır. Ancak yazılı dokuma, sözlü dokumanın yaratım ortamının değişmesi ve buna bağlı olarak sonraki nesillere aktarımını mümkün kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında sözlü dokuma ve yazılı dokumanın kendilerine özgü yöntemleri bulunmaktadır.

Sözel dokuma metni olup sonraki süreçlerde yazılı dokuma usulü ile günümüze kadar ulaşan ve kadim Türk bilgisinin muhafaza edildiği Dede Korkut metinleri, her iki sürecin yaratma dinamiklerinden izler taşımaktadır. Sözel dokumada bağlamın birçok unsurunun özelliklerinin aktarımı mümkündür. Yazılı dokumada ise yer alan aktarım içerisinde hikâye edenin yani aktarıncının metin üzerinde yaptığı eklemeler kadar yazılı dokumayı okuyan kişi bilgi sahibi olabilmektedir. Bu dinamikler göz önünde bulundurulurken Dede Korkut metinlerinin Türk kültürü içerisindeki işlevinin değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Yazılı ortam aktarıcılığının sonucu olan yazılı metinlerin <yüzyıllardan beri bellekte yer tutmuş olan sözlü dokumaların harfler sistemi ile aktarımından önce yaşadığı uzun yolculuk sırasında> kompozisyon bilgisi oluşurken yaşanan olayları, coğrafyayı ve aslında yaşanan zamanın anlamlandırması açısından metinlere bakıldığında

korkuların imgeler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Mitler zamanından insanlığın kolektif belleğinde yer tutan önemli figürler, yaşatıldığı kültür dairesi içerisinde çeşitli imgelere bürünmüştür. Kültürleri oluşturan temel bileşenlerin kelimelere, imgelere, hayvanlara ve bitkilere yükledikleri anlamlar, yer bulduğu topluluk için bir o kadar anlamlı ve bağlamı içerisinde işlevli iken bir diğer kültür dairesine mensup olan topluluk için aynı anlamı ve dolayısıyla işlevi ifade etmeyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaratıldığı ya da anlamlandırıldığı topluluk içerisinde hafızalarda çeşitli çağrışımlarda bulunan kelimeler, toplulukların ister sözlü ister yazılı olsun yaratım ve aktarım metinlerinde kendilerini açık bir şekilde göstermektedir.

Topluluğun tarih içerisinde yaşadıkları süreçte, zamanın ve mekânın değişmesi aynı zamanda bilimin gelişmesiyle daha önce bir anlam yüklenmiş olan kelimeler, bu yüklenen anlamlarını muhafaza etmekle birlikte zamanla sözlü ya da etnografik olarak değişerek yeni anlamlar kazanabilir.¹ Örneğin, *Yılkı* kelimesinin karşıladığı anlamın tarihî süreç içerisinde gösterdiği değişim ve kazanımlar bu konu dâhilinde değerlendirilebilir. Söz konusu kelime, hayvanlar âlemi, büyük baş hayvan, dört ayağı bulunan hayvan, at, at sürüsü, sürü gibi anlamlar yüklenerek zaman içerisinde anlam genişlemesine uğramıştır.² Çoğunlukla *ejderha/yılan* kelimesi ile ifade edilen yakıcı ve yırtıcı varlığın <hayvan, ruh, tanrı, koruyucu ruh> evrende yaşayan topluluklar için ifade ettiği anlamlar kültüre bağlı olarak farklılıklar ya da benzerlikler göstermektedir.

Türklerin kadim tarihlerinde yaşamlarındaki zenginliğin her bir unsurunu bünyesinde taşıyan Dede Korkut metinleri, Türkler ve Türkleri anlamak için çaba gösterenler için kıymetli temel metinlerdendir. Bir Oğuznâme olan Dede Korkut anlatıları, kurgusu ve söz yapısı bakımından sözlü tarih anlatısı olma özelliğini korumaktadır.

Oğuz boylarının başlarından geçen türlü türlü maceraları Dede Korkut'un anlatıcılığı nezdinde dinleyicisine/okuyucuna sunan metin, içerisinde çeşitli yinelenen tema, karakter ya da söz kalıpları olarak değerlendirilen hususları bulundurmaktadır. Motifler yolu ile anlatının geliştirilmesi ve kendi başına anlam kazanması sağlanırken Türk kültürü içerisinde olağanüstülüklerle sahip hayvanların etkisi ve yeri de belirlenmiş olmaktadır.

Dede Korkut yazmaları olarak Dresden ve Vatikan yazmalarının yanında üçüncü bir yazma eser 2019 yılında ilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu yazmada yedi başlı ejderha ile Salur Kazan'ın mücadelesinin anlatıldığı bir kısım yer almaktadır. *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi* metninin kurgusunda ana olay örgüsünü oluşturan yedi başlı ejderhanın özellikleri ve

¹ bk. (Gökyay, 2007; Yıldırım, 2002).

² bk. (Demir, 2001: 538-541).

savaşçının bu varlıkla mücadelesi ile çalışmaya konu olan ikinci metin Fatih Sultan Mehmed dönemi tarih kitaplarından olan ve Oğuznâme özelliği gösteren Düstûrnâme-i Enverî'dir.³ Bu kapsamdaki her iki metinde yer alan ejderha motifinden yola çıkılarak her iki metnin bağlamı içerisinde motifin işlevleri değerlendirilecektir.

1. Ejderha/Büke/Evren

Ejderha isimli varlık dünya kültürlerinde birbirlerinden farklı anlam ve tasvirlerle yer almaktadır. Türklerde ejderha kelimesi ile ifade edilen varlık yüzyıllar boyunca kültür içerisinde farklı adlandırmalar ve farklı anlamlandırmalara sahip olmuştur. Türk kültürü açısından bakıldığında ejder, Mo-tun'un ejder soyundan geldiği ve ejder etrafında bir kült oluşmuş olabileceği (Kafesoğlu, 1980: 13), takvimlerde ejder yılının olması, evren adı verilen zaman için ejder çarkının kullanılması (Esin, 2001: 43)⁴, ejder atlarının bulunması, ejder şehri (Eberhard, 1996: 77)⁵ gibi birbirinden farklı varlıklar ya da kavramlar içinde bulunmaktadır. Ejderha, Çin mitolojisinde imparatorluk simgesi olarak (Çoruhlu, 2019:59) kabul görmeye birlikte Çinliler kendilerine "Ejderha Soyu" demişlerdir (Okay, 2021: XI). Ejderha, Çin'de yönetim ile ilgili gücü sembolize etmesinin yanı sıra doğa olayları ile de ilişkilendirilen bir varlıktır. Erderhanın, Çin ve Uzak doğudaki anlamları değişim ve dönüşümü kendinde birleştirmiş ve gökle ilişkilendirilen bir varlık olarak tanımlanabilir. Ejder yılı şeklinde takvimlerde de yer almıştır.

Divanü Lûgat-it Türk kitabında Mahmud Kaşgâri, ejderha kelimesini büke, nek yılan maddelerinde şöyle açıklamıştır:

"büke: Ejderha, büyük yılan. Şu savda dahi gelmiştir: "yeti balığ yıl büke= yedi başlı ejderha" (Kaşgarlı Mahmut, 1986: 227), Nek yılan: Ejderha" (Kaşgarlı Mahmut, 1986: 155).

Türklerde ejderha olarak ifade edilen varlık algısı büyük yılan şeklinde tasavvur edilmektedir. Gök ve yerin anlatımında bir sembol olarak kullanılan ejderha, aynı zamanda yağmur yağdırma sembollerinden biri olarak da bilinmektedir.⁶ Ejderha üzerine yapılmış kapsamlı birçok çalışma

³ bk. (Köprülü, 1943: 382; Banarlı, 1983: 21).

⁴ Esin, Gök kubbenin en alttaki çığırsının (felek) [en alttaki katmanını] bir çift göksel ejderin çevirdiği hakkındaki ibarelerin bir Uygur kağanının adına sunulmuş Mani dinine ait metinlerde de yer aldığını ve bu düşüncenin Mani dininden çok Orta Asya kozmolojisine bağlı bulunduğu ihtimalini Zykan'ın çıkarımlarından yola çıkarak açıklamaktadır (Esin, 2001: 43).

⁵ W. Eberhard "ejder şehri" tabirini şu şekilde açıklar: "Gan-su'da bulunan Gu-tzanğ şehri H'yunğ-nu'lar tarafından kurulmuştu; bu şehir, şarktan garba, şimalden cenuba olduğundan daha kısa idi. Onun içindir ki bu şehre "Yatan ejderin beldesi" adı konmuştur (Cin-şu 85-S. 1304 a). "Ejder şehri" tabiri, H'yunğ-nu'ların din şehrine konmuştur; bu adla öteki ad, yani "Yatan ejderin beldesi" adı, şuna işaret eder ki Ejder'in daha çok erken zamanlarda H'yunğ-nu'lar nezdinde bir kült'e mazhar olması lâzım gelir. Devrî günleri kült'ü inkişaf etmiş bir takvim sistemine işaret eder" (Eberhard, 1996: 77).

⁶ bk. (Kırzioğlu, 1964).

bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Türk edebiyatı metinleri başta olmak üzere dünya edebiyatları ve mitolojileri ile mukayeseli çalışmalar yapılmıştır.⁷ Y. Çoruhlu ilgili çalışmasının “ejderha” maddesinde, ejderin Türk kültüründe iki çeşit sembolizme sahip olduğunu ve bu sembolizmin birbirini bütünleyen bir zıtlık olarak Gök ve Yer tasavvurlarıyla ilişkili olduğunu belirtir (Çoruhlu, 2019: 56). Ejderhanın Türklerin tarihi içerisinde erken dönemlerde bereket ve güç sembolü olarak görülmesine rağmen sonraki dönemlerde kendisinden korkulan, kötülük getiren ve cezalandırılan bir varlık hâline gelmiştir. Türklerde ejderha öldürmenin, “kötülüğün sembolü olan ejderhayı öldürme (iyiliğin kötülük karşısında zafer kazanması)” ve “güç ve kuvvetin timsali olarak ejderhayı öldürme” şeklinde iki anlama sahip olabileceğini Yaşar Çoruhlu belirtmiştir (2019: 70).

Başlangıçta farklı anlamları ve değerleri içerisinde taşıyan ejder, zaman içerisinde korkulan ya da cezalandırılması gereken bir varlık olarak algılanmıştır. Bu şekilde değişimlere uğramasının sebebi olağanüstü özelliklere sahip bu hayvanın yakıcı özelliği ile birlikte yıkıcı etkisinin olabileceğine dair olan yaklaşımdan kaynaklı olabilir. Türk kültürünün tarihi düzlemi içerisinde yaratılmış olan metinlerde bu varlığın motif olarak geçtiği gözlemlenmektedir.⁸ Yaratıcılık bakımından önemli özellikler gösteren metinlerde ejderha ile savaşıp yenilmesi güç olan bu varlığın yenilmesiyle kahramanlık göstermek bir başka ifadeyle erlik kazanmak gibi hususları perçinlemiştir. Liminal eşik olarak adlandırılan ve kahramanın erginlenmesinin yegâne sembollerinden biri olarak görülen ad almasını sağlayan erlik belirtisi olarak da tanımlayabileceğimiz doğaüstü özellikler taşıyan varlıkları yenmek, onları dize getirmek ya da kanlarını dökmek bir çeşit kahramanın erginlenmesidir. Bu açıdan bakıldığında ejderha, sözlü ortam ve bu ortamdan yazılı ortama intikal etmiş metinlerin birçoğunda kahramanın olağanüstü varlıklar ile mücadelesi kapsamında yer almaktadır.

Ejderha, *sözel ortam yaratıcılığı ve yazılı ortam yaratıcılığı* özelliklerini gösteren metinlerde kimi zaman kahramanın isminin anılırken gösterdiği epitet olarak metinlerde geçmekle birlikte kimi zaman da metinlerin ana

---

⁷ bk. (Esin, 1970; Esin, 2001; Çetin, 1997; Yücel, 1997; Çoruhlu, 2019; Koçak ve Gürçay, 2017; Koçak ve Tekgül, 2020).

⁸Ejderhanın motif, epitet ya da sembol olarak geçtiği halk verimleri arasında dikkat çeken metinler olarak şunların isimleri verilebilir: Battalname, Saltukname (Ebû'l Hayr-i Rûmî, 1988; Ocak, 2002: 47; Demir ve Erdem, 2006), Camâsbnâme (Abdi), Kesikbaş Destanı (Ocak, 1989: 15), Hezâ Dâsitân-i Ejderha (Bibliothèque Turc 396), Kısâ-i Mukâffa, Kısâ-i Kahkaha Gazavat-ı Hazreti Ali (Çetin, 1997; Uyaniker, 2014), Hâver-nâme (Yaşar, 2007: 183), Hayber Kalesi Cengi, Kan Kalesi Cengi, Gazavat-ı Ali, Velayetname-i Hâcım Sultan, Acâ'ibü'l- Mahlûkât, Vilâyetname-i Hacı Bektâş-i Veli (Gölpınarlı, 1958: 46; Yücel, 1997), gibi metinlerde ejderha ile ilgili motifler geçmektedir. Bu eserlerle ilgili minyatürlere ulaşmak için bk. (And, 2008).

kurgusunun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.⁹ Epitet, motif, figür¹⁰ ve sembol gibi kullanımları ile ejderha isimli varlık kültür içerisinde kendisine yer edinmiştir.

2. Öğuznâme Metinleri ve Özellikleri

2.1. Düstûrnâme-i Enverî

Düstûrnâme-i Enverî isimli eserin müellifi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte eser içerisinde dört yerde müellif kendisini Enverî takma adıyla tanıtmaktadır (Öztürk, 2012: XXIX). Düstûrnâme'nin bilinen iki nüshası bulunmaktadır. Paris Milli Kütüphanesi'nde yazma eserler kısmının "Ancien fonds Türk" 250 numaralı yerinde bulunan Paris nüshası olarak bilinen eser, Mükrimin Halil [Yınanç] tarafından istinsah edilerek neşredilmiştir (1929: 3).¹¹ Eser, Fatih Sultan Mehmed'in hükümranlılığı sırasında yazılmış 118 yapraktan oluşan en eski tarih kitaplarından biridir. 15. yüzyılının ikinci yarısında (1465) Eski Anadolu Türkçesi ile mesnevi biçiminde yazılmış olan Düstûrnâme, 3730 beyitten oluşmaktadır. Mükrimin Halil, Düstûrnâme'nin Fatih zamanında veziriazam Mahmut Paşa nâmına sunulmak üzere Hicri 869 tarihinde yazıldığını eser içerisindeki beyitlerde yer alan bilgilerden teyit ettiğini belirtir (Mükrimin Halil, 1929: 4). Düstûrnâme'nin müellifi hakkında herhangi bir bilgiye döneminin tezkirelerinde rastlanmadığı bilgisinin aktaran Mükrimin Halil, müellifin Teferrücnâme isimli bir eserinin daha olduğunu ve henüz bu esere ulaşamadığını da sözlerine ekler. Düstûrnâme'nin Paris nüshasından başka asıl bir nüshasının olduğunu düşünen Mükrimin Halil Bey'in neşrinden uzun yıllar sonra Himmet Akın, İzmir Milli Kütüphanesi 16114-22/401 numaralı kayıta nesih yazılı 144 yapraktan oluşan yazmayı bilim âlemine tanıtır (Akın, 1968). İki nüsha üzerine çalışan bir diğer araştırmacı İ. Mélikof-Sayar'dır. Umur Paşa ile ilgili çalışmasında iki nüshadan da kaynak olarak

---

⁹ Gökyay, Dede Korkut üzerine olan önemli çalışmasında Yılan/ Ejderha, Evren madde başlığı altında şunları söyler:

"Dede Korkut destanlarında büyük yılan karşılığı ejderha ve evren sözleri de geçmektedir. Bunlardan evren, hikâyelerdeki türlü kahramanları ululamak, onların heybetini, korkunçluğunu anlatmak için kullanılır: erenler evreni Karacuk Çoban (42:22B8); erenler evreni Kazan Bey (53: 31B12); erenler evreni Kan Turalı (121: 87B10); âdemiler evreni Deli Dumrul (131: 81B6-7, 118: 86A7) (Gökyay, 2007: 1171).

¹⁰ Anadolu Selçuklu sanatında ejder figürlerinin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Selçuklu ejderler kabartmaları hakkında G. Öney şunları söyler: "Selçuk ejderlerinin baş tipi müsterektir, sivri kulaklar, iri badem gözler, açık ağızda aşağı ve yukarı doğru helezoni bir kıvrılma meydan getiren çeneler dikkati çeker. Ağızlarda sivri dişler ve genellikle çatal diller görülür. Başlardan biri genellikle gövdeyi ısırmaktadır. Esas baş gövdeyi ısırmayan baştır. Burada bir çift ayak ve bun bağlı üst kısımları volutla son bulan bir kanat yer almaktadır. Kanat, bacak adegelerine çevreleyen bir hatla birleşir" (1969: 171).

¹¹ Mükrimin Halil, eserin ilk nüshası üzerinde çalıştığı dönemde eserin başka bir nüshasının bulunamaması sebebiyle mukayese imkânının olmadığını ilgili eserinde belirtmiştir. Mükrimin Halil, eserin asıl metninin bulunamadığını yayımladığı bu metnin ana metinden istinsah edildiğini düşündüğünü araştırmalarında belirtmiştir (Mükrimin Halil, 1929: 3).

yararlanmıştır (Mélîkof-Sayar, 1954). Enverî'nin eserinin önemi, devrinde az olan tarih yazıcılığının bir örneğini teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Düstûrnâme genel yapısı itibariyle bir mukaddime ile yirmi iki babdan oluşmaktadır.¹² Düstûrnâme'nin çalışmamıza konu olan kısmı "Der Beyân-ı Gazavât'ü Feth-i Ekâlîm ü Kılâ'-ı Âl-i Osmaniyân" başlıklı kısmının altında yer alan 19. babın bulunduğu Osmanlı neslinin anlatıldığı kısımdır. Bu bab, Hz. Âdem'den başlayarak Osmanlı devletinin atalarını içine alan kısımdır. Eserde, Sultan Alâeddin'in [Keykûbad] Âl-i Selçuk'un başına geçtiği tarihlerde Selçuklu Devleti sınırlarında bir ejderha ortaya çıkar ve bu ejderhayla Şah Melik ve oğulları Gök Alp ve Gündüz Alp'in mücadelesi anlatılır. Ejderha ile savaşın sonunda beyler ejderhanın başını alırlar. Oğuznâme özelliği gösteren 15. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmış (1465) olan bir eserde bu motif üzerine kurgulanmış bir anlatının yer alması ve ejderha motifinin diğer bir Oğuznâme özelliği gösteren Dede Korkut metinlerinde de geçmesi yönünden çalışmaya konu olmuştur.

Düstûrnâme-i Enverî metninde ejderhanın başını almak için leşker ile yola çıkan kişilerin isimleri Sultan Alâeddin, Şeh Melik bin Mîr Süleyman Alp, Gök Alp ve Gündüz Alp olarak belirtilmektedir. Oğuzların soyunun anlatıldığı bu tarihî metinde, çalışmaya konu edilen anlatı içerisinde geçen bazı isimler Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in büyük büyük dedelerinin isimleridir. Ejder ile savaşın geçtiği anlatının içeriğinde yer alan şecere dizilimi şöyledir: .... Gazan Bey: Süleyman Bey: Ertuğrul Bey – Şah Melik Bey. Şah Melik Bey: Gündüz Alp- Kök Alp. Gündüz Alp: Ertuğrul Bey: Osman Bey: Orhan Bey.... (Mükrimin Halil, 1929: 94). Daha kısa bir anlatım ile <metinde geçtiği şekliyle> babadan oğula soy şu şekilde devam etmiştir: Gazan Han- Mîr Süleyman Alp- Şah Melik- Gündüz Alp- Ertuğrul Bey- Osman Bey- Orhan Bey.

Düsturnâme-i Enverî isimli Oğuznâme'de ejderha motifinin geçtiği anlatı metninin özeti şöyledir:

... Sultan Alâeddin [Keykubad]¹³ döneminde bir ejderha peyda olmuştur. Birçok ordu ejderhanın yanına gönderilmesine rağmen hepsi helâk olmuştur. Sultan, yurdunun başına gelen bu korkunç varlıktan kurtulmak için, ejderhayı kim yok ederse onu saltanata iştirak etmesi ile ödüllendirileceğini söyler. Ejderha deve dişli camış gibi enlidir. Şeh Melik sultandan dua alıp ejderha ile cenk edeceğini söyler. Sultan yanına birçok

---

¹²Mükrimin Halil, eserin içeriğini şöyle açıklamaktadır: "Düstûrnâme bir mukaddime ile yirmi ki baba ayrılmıştır. Mamafî Düstûrnâmeyi üç kısma taksim eylemek daha muvafık olur: Birinci, tevarihî enbiya ve mülûktan bahis olan kısım: ilk on yedi kitabı teşkil etmektedir. İkincisi, Aydın Oğullarından bahis olan kısımdır: On sekizinci kitabı ve eserin kısmı âzamını ihtiva eder.

Üçüncüsü, Âli Osman'dan bahseden kısımdır: 19, 20, 21 ve 22'inci kitapları muhtevidir" (*Düstûrnâme-i Enverî, Medhal*, 1929: 5-6).

¹³ Özeti verilen metnin başında şecere ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

asker verir. Ejderhanın bulunduğu Bulgar Dağı'na Mîr Süleyman oğlu Şeh Melik oğulları Gündüz Alp ve Gök Alp, birlikte yola çıkarlar.¹⁴ Askerlerden kimse ejderhanın yanına yaklaşmaya cesaret edemez. Şeh Melik ve oğulları ejderhanın yanına geldiklerinde çıkardıkları sesleri duyan ejderha başını hareket ettirerek haykırır. Şeh Melik İskender seddi gibi yerinde duran ejderhayı okla gözünden vurur. Ejderha soluk verip yüz üstü düşer. Askerler sağa sola kaçır. Şeh Melik yerinden aslan gibi kalkıp kullanmakta hünerli olduğu kılıcı ile ejderhanın üzerine yürür. Özünü Allah'a emanet edip ejderhanın üstüne sıçırır. Ejderhayı boğazından yaralar. Ejderha Şeh Melik'i omzuna kadar yutar. İki oğlu keskin kılıçlarını çekip ejderi parça parça ederler. Ejderhanın ağzından çekip çıkarırlar atalarını. Ah edip yakalarını yırttılar. Bir rivayete göre bu genç civan dünyadan gitti. Bir rivayete göre ölmeyip gazilerin başı oldu. Ejderha başını alan iki oğlan babalarıyla Şahın eşiğine gelir. Cihan hükümdarı onlara rağbet gösterip kaftan ile sınırsız mal verir. Rütbece ileri gelenler haset edip Sultana onlar hakkında kötü sözler anlattılar. Sultan haset edenlerin sözlerini dinleyince erler onun gözünden düştüler. Kederlendiler. Şeh Melik Bey dünyadan göçtü. İki civan yalnız kaldı.¹⁵... (Düstûrnâme-i Enverî, 1928: 78-80).

2.2. Dede Korkut Kitabı <Türkistan/Türkmen Sahra/Günbet Yazması>

Orhan Şâik Gökyay (2007), Muharrem Ergin (1997) başta olmak üzere birçok araştırmacının üzerinde çalıştıkları Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan yazmalarından sonra 2019 yılı içerisinde varlığından haberdar olunan diğer bir yazma bulunduğu bilgisi bilim dünyasına duyurulmuştur. Kısa zaman sonra da bu yazmanın neşirleri yapılmıştır (Azmun, 2019; Ekici, 2019; Shahgoli vd., 2019). Dede Korkut metinlerinden Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası/Günbet Yazması şeklinde isimlendirilen yazmanın içerisinde Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesiyle ilgili kısmının, kahramanın ejderha ile mücadele motifi ekseninde anlatıcı tarafından aktarıldığı görülmektedir.

İran'ın Türkmen Sahra Bölgesi'nden bilim dünyasına kazandırılmış olan 31 varak "nesta'lik" yazı karakteri ile yazılmış olan eserin müellifi bilinmemektedir.¹⁶ Eserin kurgu yapısında ve motif içeriklerinde diğer yazmalar ile müşterek dikkatleri barındırması bakımından önemli bir metin

---

¹⁴Bulgar Dağı, Orta Toroslara dâhil olan dağ sırasıdır. Konya, Niğde ve Mersin illerine uzantısı bulunmaktadır. Bu dağ isminin geçtiği metinler ve bağlamlar için bk. (Kırzioğlu, 1967: 328; Yalman (Yalkın), 1977: 167; Altun, 2013: 71; Esen, 2018: 144; Esen, 2020: 108, 186).

¹⁵Metnin istinsahı için bk. (Düstûrnâme-i Enverî, 1928: 78-79).

¹⁶Türkistan/ Türkmen Sahra/Günbet metni içinde yer alan soylamaların ve metnin kurgusu Dede Korkut kitabının yeni bir nüshası ya da rivâyeti olduğu ya da ana eserden kurgulanarak oluşturulmuş yeni bir metin hüviyetine sahip olduğu hakkında uzmanlar tarafından farklı görüşler bulunmaktadır. Bu eserin orijinal ve kolaj olma durumu hakkında bk. (Yıldırım, 2022: 158-208).

olarak görülerek bu çalışmaya konu edinilmiştir. Eserde yer alan soylamalar, Oğuz boylarında yer alan kahraman isimlerinin tekrarlanması ve olayların diğer nüshalardaki benzer betimleme-tasvirlerin kullanılması bakımından ortaklıklar barındırmaktadır.

Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi ile ilgili anlatının kısaca özeti şu şekildedir:

... Ulaş oğlu Kazan bir gün Konur At'ına atlar av avlamak kuş kuşlamak için üç yüz yiğidiyle Ak Minkan'a doğru yola çıkar. Üç yüz yiğidiyle birlikte bir süre avlanan Kazan, beylerine yiğitlerini alıp yurda geri dönmelerini tek başına avlanacağını söyler. Kazan, Ak Minkan'ın aşağısında yedi yerde meşale gibi ışıkların yandığını ve koyu koyu dumanların tüttüğünü görür. Bunun kendi ordusunun olduğunu düşünüp, dağın tepesinden ışıkların ve dumanın olduğu aşağı düzlüğe doğru atını sürer. Bu sırada Kazan'ın lalası Lala Kılbaş beyinin yalnız ava gittiğini öğrenince onu bulmaya gider. Kazan düzlüğe geldiğinde, tepe gibi yatan, meşe gibi kokan yedi yerde meşale gibi yanan gözlü ejderi bulur. Yedi başlı ejderhayı gören Kazan Bey heyecanlanır. Yedi başlı ejderha ile dövüşmeye hazırlandığı sırada lalası Kılbaş'ı görür. Lalasına akıl danışır yedi başlı ejderha ile dövüşmeli mi yoksa sessizce savuşalım mı diye sorar. Bunun üzerine lala düşünür: Eğer kaçalım desem Kazan yiğittir bana kızar, öfkelenir sonunda da cezalandırır. En iyisi üstüne git diyeyim der. Kazan'a büyük bir yiğit olduğunu söyleyip ejderhanın üzerine gitmesini söyler. Kazan, uyuyan ejderhayı ok atmak sureti ile uyandırır. Ejderha nefesi ile Kazan'ı ve atı Konur'u kendine doğru çeker. Kazan yaradana dua ile sığınır o sırada ejderhayla bey arasında bir kaya peyda olur. Kazan kayanın kuytu yerine iner ve seksen okunu önüne döktükten sonra ejderhayı oka tutar. Ejderha can çekişmeye başlayınca kılıcı ile ejderhanın yedi başını boynundan keser. Ejderhanın boynunun kesilmesi ile ağusu yere değince her yeri ateş sarar. Durumu izleyen Lala Kılbaş beyinin öldüğünü sanıp kılıçla ejderhanın yanına gelir. Geldiğinde beyinin ejderhanın sırtında bağdaş kurup oturduğunu görür. Kazan'a dua eder, yiğitliğini kutlar. Kazan ise Lala Kılbaş'a ejderhayı kendinin öldürmediğini Kılbaş'ın kendisine verdiği cesaret ve gücün öldürdüğünü söyler. Kazan lalasına ustaları çağırıp ejderhanın derisinin yüzülmesini söyler. Ejderhanın derisinden elbise, akça tozu katı yayına kırı, üç yelekli sahar oklarına sadak, kara çelik sağlam kılıcına kın, altı dilimli kubbe gürzüne kılıf, ala budak sürcidasına kap, kurt tokalı Konur At'ının eyerine örtü, gölgeliğine yelken yaptırır. İç Oğuz, Dış Oğuz Kazan'ı karşılamak için çağırılır. Bayındır Han'ın yanına varıp ejderha derisi gölgeliği diker. Yedi gün yedi gece hanı bu gölgeliğin altında konuk eder. Dede Korkut" Kazan gibi koçak yiğit bu dünyadan geldi geçti (Ekici, 2019: 200-204).

3. İki Metnin Ejderha Motifi Üzerinden Düşündürdükleri

Düstûrnâme-i Enverî'de ejderha ile ilgili kısımda görüldüğü üzere yurda musallat olmuş bir ejderhanın öldürülmesi için Şeh Melik, Gündüz Alp ve Gök Alp isimli oğulları ile Bulgar Dağı'na gitmektedir. Dağda bulunan bir

ejderhanın öldürülmesi ve kötülüğün cezalandırılması görevinin bir arada olduğu görülmektedir. Gücünden ve bozgunculuğundan korkulan varlığın insanların ulaşmasının zor olduğu bir yer olan dağ üzerinde konumlanmış olması dikkat edilmesi gereken diğer bir noktadır. Dağa çıkma, yer ve göğün bir olduğu noktada buluşmadır. Aynı zamanda dağ, daha eski zamanlarda orman, hayatla ölümün birleştiği yerdir (Hassan, 2015: 11). Dağda yapılan adak sunma törenleri ile gök ile yerin birleşmesi kutsanmış olur. Yer ve gök arasında eksenin tamamlandığı kozmik dağ, bundan dolayı özel bir bölgedir. Kahramanların erginlenme yolculuklarında dağda başlarından geçen çeşitli olaylar bu bağlamda değerlendirilebilir. Bulgar Dağı'nda ejderha ile çarpışan üç yiğidin erginlenmesini içeren Oğuznâme metnine bu açıdan bakılabilir. Oğuznâme özelliği gösteren *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi* metninin ejderha ile ilgili kısmında kahramanın Ak Minkan Dağı/Ak Mankan Dağı'na¹⁷ avlanmak için gitmiş olması ve kara dağın eteklerinde ejderha ile karşılaşması yine aynı şekilde değerlendirilmesi gereken örüntünün bağlamını vermektedir.

Metinlerde mekân olarak dağ isimlerinin geçmesi <Ak Minkan /Ak Mankan, Kara Dağ, Bugar Dağı>, ejderha isimli korku salan varlıkla mücadelenin dağda yapılması, yerin ve göğün birleştiği noktada mücadelenin neticesi olarak yeniden doğuşun tamamlanmasıdır. Yeniden doğuş mitinin diğer bir noktası, kahramanın canavar tarafından yutulması ile ilgili olan kısmıdır. Kahramanın bedeninin tamamının ya da yarısının kötülük getiren bir varlık tarafından yutulması, ağız aracılığıyla yeniden doğuşa işaret etmektedir.¹⁸ Kötülüğün içinde olgunlaşarak yeniden doğan kahraman kendi hayat döngüsünü kozmik olarak tamamlamış olur. Ölüm ve yeniden doğum, hayatla ölümün birleştiği dağda gerçekleşmektedir. *Düstûrnâme-i Enverî* (1929: 79) metninde Şeh Melik'in ejderha tarafından omzuna kadar yutulması ve sonrasında oğulları tarafından ejderhanın ağzından çıkarılması hadisesi ölüm simgeciliği bağlamında değerlendirilebilir.¹⁹ Bu konuda A. Duymaz'ın Kan Turalı boyunun Türkmenler arasından derlenmiş olan Törelî Beg isimli sözlü rivayeti hakkındaki incelemesinde, Törelî Beg'in esrik buğra ile mücadelesi sırasında Törelî Beg'in kafasını ağzına alan hayvanın karnının içine kadar giderek hayvanı karnının içinden kılıçlayarak kurtulması olayının zayıf da olsa ölüm ve yeniden doğma simgeciliği ile ilişkili olduğunu belirtilmiştir (Duymaz, 1998: 43; Duymaz, 1999: 368). *Düstûrnâme-i Enverî* metninde daha önce gözünden ok ile vurduğu ejderhaya elindeki kılıcı ile boğazına doğru

---

¹⁷ Diğer iki metin neşrinde Ak Mankan şeklindedir. bk. (Azmun, 2019: 62; Shahgoli vd., 2019: 222).

¹⁸ Erken zaman mit ve destanlarında ağız vasıtasıyla yutularak yeniden doğma için bk. (Eliot, 1990: 63; Eliade, 2015: 84).

¹⁹Kahramanın ejderin ağzından çıkarıldıktan sonraki durumu ilerleyen kısımlarda değerlendirilecektir.

atlayarak, omzuna kadar yutulması hadisesinden önce beylik almış olan Şeh Melik'in <kahramanın> ad alması ile ilgili bir yeniden doğum simgeciliği şeklinde olmadığı görülmektedir. Bu husus topluluğa bozgunculuk yapan ve korkulan bir canavarla mücadele edilerek yutulma sonrasında ölümle yüzleşme ve karanlıkta erginlenerek²⁰ yeniden doğma noktasındadır. Bu durum, A. Eliot'un kahramanın devin ağzının içine doğru gitme yolculuğunun yeniden doğmaya eşitlenebileceği görüşü ile örtüşmektedir (1990: 63). Metin içerisinde ejderha tarafından kahramanın omzuna kadar yutulmasının bağlamında işlevi bakımından yorumu, eşikten geçen kahramanın kendi bedeninin dolayısıyla ruhunun yeniden doğarak erginlenmesidir.²¹

Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi metninde ejderha ile karşılaşma kısmı tasvir edilirken Kazan'ın üç yüz yiğidi ile gittiği dağda avlandıktan sonra ordusunu geri gönderip yeniden ve yalnız olarak avlanması kararı kahramanın ejderha ile karşılaşma sürecini başlatan olaydır. *Düstûrnâme-i Enverî* metninin ejderha anlatısındaki kahramanlar ile bu metnin kahramanı Kazan arasında göreve çıkış noktasında farklılık <dolaylı talep> bulunmaktadır. Diğer metinde kahramanlar göreve talip olmuşlardır. Kazan'ın anlatı metninde ise kahraman av için çıktığı dağdan aşağıya baktığında yedi yerde yanan ışıkları ve dumanları görerek kendi ordusu zannederek atını o yöne sürer. Ancak kahramanın avdan boş dönmek istememesi yeni bir imtihana dolaylı olarak talip olmaktır.

İki metinde müşterek olan diğer bir husus Kazan'ın avdan boş dönmek için Tanrı'ya el açması <dua etmesi> ve ejderhanın ağzına doğru sürüklenirken Tanrı'ya yalvarması, Şeh Melik'in Sultandan dua istemesi, ejderhanın boynuna kılıcını çekmeden Tanrı'ya sığınması durumlarıdır. Yararıya yakarış, sözel kültür ve yazılı kültür metinlerinin birçoğunda geçmekle birlikte özellikle dinî ve cengî hikâyelerde tekrarlanan bir motif olarak varlık göstermektedir. Dua motifinin metnin bağlamındaki işlevi, duayla kendinden daha kudretli olan bir varlığa sığınma ve ondan yardım dileyerek aynı zamanda onun takdir edeceği işi başarıma açısından ve kahramanın güvenini perçinlemesi yönündedir. Kazan'ın anlatıldığı *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi* metninde kahraman ve atı ejderhanın ağzına doğru sürüklenirken kahraman tarafından edilen dua neticesinde iki varlık arasında bir kaya ortaya çıkar. Kahramanın Tanrı'ya sığınması ve korunması dileklerinin kabulünün simgesi olarak Tanrı tarafından gönderilmiş bir cevaptır. Kaya, ejderha ile kahramanın arasında durur. *Düstûrnâme-i Enverî* metninde göreve çıkılırken Sultan Alâeddin'e ve

---

²⁰ Erginleyiciler hususuna M. Eliade, ilgili çalışmasında bir canavar tarafından yutulmanın "kabin, bir su canavarı, bir timsah ya da yılanın bedeninin ya da açık ağzını" temsil ettiğini çeşitli topluluklardaki örnekleri üzerinden detaylı olarak anlatmıştır. bk. (Eliade, 2015: 84-88).

²¹ Büyülü eşikten geçiş ve yeniden doğum alanı geçiş konusunda balina karnı ile ilgili tespitler için bk. (Campbell, 2010: 86).

görev sırasında Şeh Melik'in ejderhanın boğazına atlamadan önce Tanrı'ya sığınışı kısmında geçen dua iki noktayı vurgulamaktadır. Birincisi Sultan tarafından cenk edeceğine dair dua alması ikicisi ise Şeh Melik'in <kahramanın> kendisinin ettiği duadır. Bu bağlamda ikinci metinde işin başarılması için iki farklı kişinin dilek ve istek duası görülmektedir.

Her iki Oğuznâme metninde kahramanların ejderhanın yanına gittikleri ve ejderhanın hareketsiz durduğu görülmektedir. Kazan'ın kahraman olduğu metinde, ejderha uyumaktadır. "Yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz. Hile ile bir kişiyi vurmak, er oğluna yakışan bir vuruşma olmaz." (Ekici, 2019: 202) şeklinde kahramanın düşüncesi dile getirilmiştir. Kahraman, ok atarak ejderhayı uyandırır. Diğer metinde Şeh Melik ejderhanın yanına gelince onun çıkardığı sestten sonra hareketlenir, haykırır. Kahraman ok ile ejderhayı gözünden vurur. Her iki metinde de ok atmak suretiyle ejderha vurulduktan sonra hayvanın nefesini çekmesi sırasında çeşitli betimlemelerle kahramanların sarsılması anlatılır. Kazan'ın ejderha ile mücadelesinin anlatıldığı metin içerisinde ejderhanın tasvir edilişi ve kahramanın davranış biçiminin daha dinamik olduğu görülmektedir. Ejderhanın kuyruğunu savurması, dağı sarsması, ateş püskürttüğü yerlerin yanması ve ejderhanın heybetli olması (Ekici, 2019: 202-203) bu özellikler karşısında Kazan'ın ok atması, kalkan tutması, mızrağını yere saplaması ve kılıç kullanması sonucunda ejderhanın ağusunun yere dökülünce alevler sarması şeklinde cereyan eden olayın canlandırılması ve metnin dokusunun sağlamlaşması açısından bağlamında işlevlidir. Anlatılan olayın dinleyici/okuyucu açısından hafızada canlandırılması kolaylaştırılmıştır.

Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi metninde yedi başlı ejderhanın fiziki tasviri noktasında ...yedi yerde meşale gibi yanan ışıklar, yedi yerde koyu koyu tütüp çıkan duman..., ...tepe gibi yatan..., ...meşe gibi kokan..., yedi yerde meşale gibi yanan o ejderhanın gözleriymiş. Yeni yerde koyu koyu tütüp çıkan o ejderhanın ağzının salyasıymış. Meşe gibi kokan o ejderhanın yahıymış (Ekici, 2019:203) şeklinde ifadeler bulunmaktadır. *Düstûrnâme* metninde ejderhanın *deve dişli, elli arşın boyunda olduğu ve onun camış gibi iri olduğundan* (1928: 79) bahsedilmektedir. Dede Korkut metninde yedi başlı tarif edilen ejderha, diğer metinde tek başlıdır.²²

Düstûrnâme-i Enverî metninde kahramanı omuzuna kadar ejderin yutması ve sonrasında oğulları olan Gündüz Alp ve Gök Alp'in keskin kılıçları

---

²²Dede Korkut yazmasında yedi başlı ejderhanın tasviri ile benzer özellikleri taşıyan bir diğer metin Paris Bibliotheque Nationale'in Mazarin/Regius kısmında Turc 396 numarası ile kayıtlı olan bir Ejderha Destanı'dır. *Hezâ dâstân-ı ejderhâ* başlığı ile başlayan metinde ejderhanın tasviri, yedi başlı olması, nefesinin tütmesi, kara dağ gibi gövdesinin olması Dede Korkut metni ile benzerlik göstermektedir. Olay kurgusunda Hz. Ali'nin ejderha ile cenği anlatılırken yaşanan olayların benzer olduğu birçok nokta bulunmaktadır. Bu konuda bk. (Onur, 2019; Korkmaz, 2021).

ile ejderi parçalayarak babalarını onun ağzının içinden çıkarmaları hadisesini iki farklı rivâyet ile sunulmuştur:

Bir rivâyet de budur ol nev-ü cüvân
Gör ölûben oldu dünyadan revan

Bir rivâyet de budur kaldı diri

Ölmedi ol gâzilerü serveri (Düstûrnâme-i Enverî, 1928: 79).

Mükrimin Halil, Düstûrnâme-i Enverî'nin Âli Osman ile ilgili kısmının yazılırken Semerkandî isimli bir müellifin eserinden yararlandığı bilgisinin eserde yer aldığını belirtir ve bu müellifin ne eserinin adı ne de unvanı hakkında bilgi verilmediğini ifade eder (*Düstûrnâme-i Enverî, Medhal, 1929: 5-6*). N. Öztürk, Enverî'nin eserini yazarken kullandığı bazı kaynakların yazarlarının isimlerini verirken beş kez "râvi/ler" sözcüğünü kullanarak onlardan yararlandığını söylemekle birlikte sadece İsmail Bey (İsfendiyaroğlu) adını verdiğini ve Beyzâvî, Hâce Selman gibi kaynaklardan da yararlanmıştı (Öztürk, 2012: XXXVI-XXXVII).

Metnin yaratım ve aktarım sürecinde râvilerden Oğuznâme metnini söyleyen/yazan kişi kahramanın yaşadığı şeklindeki neticeyi tercih ederek anlatıya devam etmiştir. Bu durumda şu soruyu sormak gerekmektedir. *Düstûrnâme-i Enverî*'nin yazarı yazılı kaynaklardan yararlanırken aynı zamanda sözlü anlatıcıların aktardığı <râvilerin rivâyet ettikleri> söz dokusunu eserinde tarihî kaynakların, tarihî şahısların, tarihî olayların içerisine nasıl yerleştirmiştir? Ya da bu râviler sözel ortam yaratıcılığı sürecinde bilgi ve tecrübeyle edindikleri biçim ve içerikleri²³ yazılı ortam yaratıcılığının/yazıcılığının bir mensubu olan *Düstûrnâme-i Enverî*'nin müellifine ne kadarını aktarmışlar ve ne kadarı eser içerisinde yer bulmuştur? Sözel dokuma metni, yazılı dokuma metninde yer alan gerçek şahısların, olayların, kurumların ve zamanın tarifinde ve dolayısıyla terkinde nasıl ve hangi şekillerde tesirli olmuştur? Bu soruların cevaplarının verilmesi için müellifin eseri yazdığı dönem içerisindeki sözlü kültür ortamı ve yazılı ortamı yaratıcılığının durumu, yaşanan coğrafya, yaşanan coğrafyada yer alan kurumlar <aile, sosyo-kültürel yapı, yönetim vb> ve bu coğrafyada yaşayan insanların zihnî ve fikrî tekâmül süreçlerinin titizlikle incelenmesi gerekmektedir.

Düstûrnâme-i Enverî anlatı metninin birinci sonuç rivâyetini veren dizelerin öncesinde, Gündüz Alp ve Gök Alp, ejderhayı parçalayarak atalarını ağzından çıkardıktan sonra "ah edip yakalarını yırtarlar" şeklinde dize verilmiştir. Sonuç rivâyeti dizesi Şeh Melik'in ölümünü haber vermektedir. "Yaka yırtmak" eski Türklerde yas tutma adetlerindedir. Birçok halk edebiyatı veriminde yas tutan kişilerin yakasını yırtıklarına dair örnekleri görmek mümkündür. Dede Korkut metinlerinden Kam Püre oğlu Bamsı

²³ Bu konuda daha detaylı bilgiler için bk. (Yıldırım, 2000).

Beyrek ile ilgili boy metninde Beyrek'in ölüm haberini duyan babası "kaba saruk götürüp yire çaldı, tartdı yakasın yırttı" (Ergin, 1997: 130) şeklinde geçmektedir. *Düstûrnâme-i Enverî*'de bu kelimenin dize içerisinde kullanılması birinci râvinin rivayetini devam ettirmek anlamında dinleyiciyi/okuyucuyu metnin gidişatı hakkında hazırlama işlevini yerine getirmektedir.

Düstûrnâme-i Enverî'nin müellifinin ikinci rivâyeti devam ettirerek ejder ile mücadeleden sonrası Şeh Melik'in kurtulduğu yönünde metnin akışını devam ettirdiği görülmektedir. Korku verici olağanüstü varlık ile mücadele neticesinin iki rivâyet şeklinde sunulması sözel ortam yaratıcılığında, icra sırasındaki anlatıyı 'alp ozan tipi odaklar'ın dinleyiciye aktarırken icra şartlarına göre düzenlemelerinden kaynaklı olabilir. Eğer böyle bir durum var ise anlatının sözel dokuma sürecinin bir neticesi olarak tarihî şahsiyete göre terkip ve tertip edilip edilmediği üzerine düşünülmalıdır.

Anlatı metninde ejderhanın başını alan iki oğul, babaları ile Şah'ın eşiğine gelirler. Şah tarafından onlara hil'at ve mal verilerek ihşanda bulunulur. Bey soyundan gelen ata ve iki oğlu topluluğa zarar veren varlığı ortadan kaldırarak Sultan'ın hediyelerine mazhar olurlar. Metinde eşik, fizikî bir yer olarak <mekâna giriş, huzura çıkma> geçmekle birlikte aynı zamanda fikrî düzlemde bazı metaforik anlamları da karşılamaktadır. Hakanların, yöneticilerin eşiğini öpmek, eşiğini varmak, eşiğinde inatlılık yapmak o kişiye bağlı olduğunun ve onu yurdun sahibi gördüğünün göstergesidir. Burada eşiğe yani yurdun sahibinin huzuruna varmak ve onunla karşılaşmak bir diğer önemli aşamaya geçişi ifade etmektedir. Kaftan giyme ile bu geçişin önemi metinde belirtilmektedir. Bütünlenme aşamalarını tamamlamış olan kahraman yeni bir bağlama geçmektedir. Kaftan gibi semboller de gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetici tarafından verilen elbise benzeri özel hediyeler, yöneticinin o kişiyi takdir ettiğini ve ileriki dönemlerde yönetimle ilgili konularda etkin olacağını işaretidir. Eşik ve kaftan bu anlam içerisinde yukarıda bahsedilen işlevlere sahiplerdir. *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi* metninde kahraman, ejderha ile mücadelesinin sonunda baş keserek zafer kazanır. Ejderhanın öldürülmesinden sonra onun derisinden türlü savaş araçlarına kap ve örtü yaptırdıktan sonra ejderhanın iki kafa derisini Kazan, başına giyer. Kahramanın korkulan varlığı dize getirdikten sonra onun bedeninden aldığı parçaları hem zaferinin işareti olarak <görünür temsilleri olarak> bedeninde <teninde> hem de öldürdüğü varlığın gücü ve kudretinin iç dünyasında izler taşımasını sağlar. Kazan'ın Bayındır Han'ın önüne ayağına düşmesi Kutadgu Bilig'de (451) 'kayu keldi öpti éligke eşik' şeklinde eşiğin öpülmesi ifadesiyle benzerlik taşımaktadır. Kazan'ın üzerindeki kahramanlık işaretleri ile birlikte ejder derisinden yapılmış gölgeliğe Bayındır Han'ın bağdaş kurup oturması, konuğu olması Kazan'ın Han tarafından takdir edildiğine ve sadakatinden şüphe edilmediğinin göstergesidir. Enverî'nin metninde kahramanların ejderhanın

başı ile hükümdar eşiğine gelmeleri ile Dede Korkut metninde Kazan'ın ejderhanın dersinden yapılmış eşyaları yanına alması ve gölgeyi eşiğe getirip kurması aynı olayın farklı şekilde temsilidir.

Sonuç

Türkistan/Türkmen Sahra/Günbet yazması içerisinde yer alan ejderha ile Salur Kazan'ın mücadelesinin sonunda kahramanın erliğini gösterip baş alması, *Düstûrnâme-i Enverî* metni içerisinde yer bulan ejderha başı alma anlatısıyla ortak özellikler göstermektedir. Ejderha motifinin Türk kültürünün sözel ortam yaratıcılığı ve yazılı ortam yaratıcılığı içerisinde ekseriyetle yer bulduğu ve devamlılık arz eden bir unsur olduğu görülmektedir. Kahramanın erlik kazanması ya da erlik özelliklerini perçinlemesi için bulunduğu toplulukta varlığından yahut eylemlerinden korkulan yaratığa karşı cenk etmek suretiyle gösterilen başarı içerisinde bu motif yer bulmuştur. Ejderha motifi iki anlatı metninde kahramanın korkulan varlıktan topluluğu ya da kendisinden yardım istenilen grubu kurtarması sonrasında adının tanınır hale gelmesi, taht alması ve yöneticiler tarafından çeşitli hediyeler ile ödüllendirilmesi bakımından işlevlere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında ejderha gibi olağanüstülükler ile bezenmiş bir varlıkla mücadele motifi kahramanın yaşadığı ortamın bağlamı ve anlatının kurgusu içerisinde işlevseldir.

Düstûrnâme-i Enverî, içerisinde râvilerin rivâyet ettikleri metinlerin yer bulduğu görülmektedir. Müellifin ejderha anlatısı içerisinde iki sonucun da olabileceğine dair sözleri, metnin sözlü ve yazılı ortam yaratıcılığının, aktarıcılığının birleşme noktasından izler taşıdığına ilişkin bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Oğuzların sözlü tarih anlatıları ile yazılı tarih anlatılarının kesiştiği, her iki ortam yaratıcılığının bu yazma içerisinde ilgili yerlerde kullanıldığı ya da kullanılmadığının tespitinin daha kapsamlı çalışmaların konusunu oluşturabileceği düşünülmektedir.

Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi metninde geçen ejderha ile mücadele, halk edebiyatının verimlerinde sözlü ortam yaratıcılığı ve aktarıcılığı bağlamında üretilmiş sonraki dönemlerde yazıya aktarılmış bir anlatıyı içermektedir. Anlatımdaki akıcılık ve olay kurgusu sözlü kültür ortamından izler taşımaktadır. Metinde her iki yazmada anlatılan unsurların bağlamlarında işlevlere sahip olduğu ve kurgunun geliştirilmesinde yararlanan yöntemlerden olduğu görülmektedir. Çalışma içerisinde işlevleri ve yapıları yönünden incelenmeye çalışılmış olan metinlerin kültür içerisinde sözel dokumaların yazma usulü ile günümüze intikal ettirilirken anlatıcının hünerinden izler taşıdıkları görülmektedir. Ejderha motifinin halk muhayyilesinde canlılığını koruması ve etki alanının geniş olması neticesinde bu metinlerde yer aldığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- (1928). *Düstûrnâme-i Enveri*. (nşr. Mükrimin Halil [Yınanç]), İstanbul.
- (1929). *Düstûrnâme-i Enverî, medhal*. (nşr. Mükrimin Halil [Yınanç]), İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Akın, H. (1968), *Aydınöğulları tarihi hakkında bir araştırma*, Ankara
- Altun, I. (2013). Karacaoğlan'ın şiirlerinde dağ algısı. *Turkish Studies*, 8(4), 67-80.
- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm mitologyası*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un üçüncü el yazması soylamalar ve iki yeni boy ile Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk edebiyâtı târihi: destanlar devrinden zamanımıza kadar*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Campbell, J. (2010) *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (çev.: Sabri Gürses). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Çetin, İ. (1997). *Türk edebiyatında Hz. Alî cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2019). *Türk sanatında hayvan sembolizmi I-II*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Dâstan-ı Ejderha Bibliotheque Nationale Mazarin/Regius Turc 396.
- Demir, N. (2001). "Yılkı" kelimesi üzerine. *Türk Dili*, 593, 538-541.
- Demir, N. - Erdem, M. D. (2006). *Battal Gazi destanı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Duymaz, A. (1998). Dede Korkut Kitabı'nda alplığa geçiş ve topluma katılma törenleri üzerine bir değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 46 (1), 1-39-50.
- Duymaz, A. (1999). Katuralı boyundaki bazı motif ve unsurlar üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 8, 360-386.
- Eberhard, W. (1996). *Çin'in şimal komşuları*. (çev.: Nimet Uluğtuğ), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ebû'l Hayr-i Rûmî (1988). *Saltuk-nâme I*. (hzl. Şükrü Hâluk Akalın), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/ Türkmen Sahra Nüshası soylamalar ve 13. boy Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliade, M. (2015). *Doğuş ve yeniden doğuş insan kùltlerinde erginlenmenin dini anlamları*. (çev.: Fuat Aydın), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Eliot, A. (1990). *The universal myths: heroes, gods, tricksters and others*. (cont.: J. Campell and M. Eliade), New York; London: Meridian Books.
- Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın yeni nüshası ve üzerindeki yayınlar. *Millî Folklor*, 123, 5-22.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut kitabı I. Giriş-metin-faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Esen, A. Ş. (2018). *Anadolu âşıkları-I Karacaoğlan*, (hzl.: İsmail Görkem), 2. baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Esen, A. Ş. (2020). *Anadolu âşıkları-II Dadaloğlu*, (hzl.: İsmail Görkem), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Esin, E. (1970). Büke the cosmic significance of the dragon in early Turkish iconography. *Cultura Turcica*, V-VII, 76-108, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Esin, E. (1970). Evren (Selçuklu san'atı evren tasvîrinin Türk ikonografisinde menşe'leri). *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I- 1969'dan ayırbaşım* 161-203.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kocabalı Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun kitabı*. İstanbul: Kocabalı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1958). *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-nâme*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.
- Hassan, Ü. (2015). *Eski Türk toplumu üzerine incelemeler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud (1986). *Divanü lûgat-it Türk tercümesi*. (çev.: Besim Atalay), Ankara: TTK Basımevi.
- Kırzioğlu, F. (1964). Kars'ta halk inanışları, efsaneler: Gök-bulut-ejderha. *TFA*, 181, 3486.
- Kırzioğlu, F. (1967). 1461 "Turabuzon" fethi sırasında Fâtiş Sultan Mehmed'in yaya aşığı "BULGAR-DAĞI" neresidir?. *VI. Türk Tarihi Kongresi Ankara 20-26 Ekim 1961 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koçak, A. -Gürçay. S. (2017). Alevî- Bektaşî velâyetnâmelerinde "ejderha" motifi. *Journal of Analytic Divinity*. 1(1), 34-64.
- Koçak, A. -Tekgül Kara, I. (2020). Bilgeliğin tacını takan Salur Kazan. *MotifAkademi Halkbilimi Dergisi*, 13 (31), 960-976.
- Korkmaz, A. (2021). Dâstan-ı Ejderhâ'nın Paris Bibliotheque Nationale (Turc 396) nüshası üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 67, 148-279.
- Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçukluları tarihi'nin yerli kaynakları. *Belleten*, Temmuz 1943, 7 (27), 379-521.
- m.y. (2019). *Tercüme-i Acâ'ibü'l- Mahlûkât (inceleme- metin- dizin)*. (hzl.: Berker Sarıkaya), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Melikof-Sayar, İ. (1954). *Le destân d' Umûr Pascha [Düstûrnâme-i Enverî]*. Paris.
- Ocak, A. Y. (1989). *Türk folklorunda kesik baş*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2002). *Sarı Saltık popüler İslâm'ın Balkanlar'daki destanî öncüsü (XII. yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Okay, B. (2021). *Çin Kaynaklarına göre Sui-Tang hanedanlıkları döneminde Çin kültürüne katkı sağlayan Orta Asya kökenli kişiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Onur, S. (2019). Ejderha Destanı'nın yeni bir neşri (Salur Kazan, Sarı Saltuk ve Hz. Ali'nin ejderhayla cenklerinin ilişkisi). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (4), 687-723.

- Öney, G. (1969). Anadolu Selçuk sanatında ejder figürleri. *Belleten*, 33 (130), 171-192.
- Öztürk, N. (2012). *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. kitaplar) [Osmanlı tarihi]*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Shahgöli K. N., vd. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet yazması: İnceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 147-379.
- Uyaniker, N. (2014). Mazum dinî-kahramanlık hikâyeleri bağlamında Hz. Ali ile Kakhaha Sultan cengi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 12, 191-227.
- Yalman (Yalkın), A. R. (1977). *Cenupta Türkmen oymakları-I-*. (hzl. Sabahat Emir). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaşar, H. (2007). *Hazret-i Ali'nin Hâver-nâme cenkleri (inceleme-metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, D. (2000). Türk sözel kültüründe süreklilik <Osmanlı hânedanlığı döneminden cumhuriyete>. *Türkbilig*, 1, 32-45.
- Yıldırım, D. (2002). Kitab-ı Dedem Korkut metinleri hangi yaratıcılık ortamından geliyor?. *Türkbilig*, 1, 130-171.
- Yıldırım, D. (2022). Dede Korkut'un yeni kolaj tarzı yazması Hocalı Molla'nın mıdır?. *JOTS*, 6(1), 158-208.
- Yûsuf Hâs Hâcib. (2008). *Kutadğu Bilig, Metin*. (hzl. Mustafa S. Kaçalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, (e- kitap).
- Yücel, A. (1997). Hacı Bektaş Velâyetnâmesinde ejderha motifi. *Kadri Eroğan Hacı Bektaş Veli Armağanı* Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.